

...Είτε μέ τίς ἀρχαιότητες,
ἔϊτε μέ 'Ορθοδοξία,
τῶν ἀριστερῶν οἱ κοινότητες
προσχωροῦν στοῦ 'Εθνικισμοῦ τό Γαλαξία

Μακρύ ριζίτικο γιά τόν Νιόνιο

1. Ἡ ιστορική ἀντιπα- λότητα καί ἡ σύγκλιση

Ἡ μεταπολίτευση, τό 1974, βρῆκε τούς ἀριστερούς συνθέτες νά υιοθετοῦν τρεῖς διακριτές μεταξύ τους πολιτικές στάσεις. Τήν «ἐπιστροφή στίς ρίζες», τό ἄμεσα πολιτικοποιημένο τραγούδι, καί τό τραγούδι «κοινωνικῆς κριτικῆς».

Οἱ τρεῖς αὐτές πολιτικές στάσεις παρέμειναν γιά πολλά χρόνια διακριτές μεταξύ τους παρότι συχνά τά ὄριά τους ἀλληλοεπικαλύπτονταν, παρότι παράλληλα οἱ φορεῖς τῆς κάθε τάσης υιοθετοῦσαν συχνά καί τήν ἑσωτερική ἰδεολογία κάποιας ἄλλης τάσης. Εἶναι ἔτσι ιδιαίτερα χαρακτηριστική ἡ περίπτωση τοῦ Θεοδωράκη, πού τά πρῶτα χρόνια μετά τή μεταπολίτευση ἦταν ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ ἄμεσα πολιτικοποιημένου τραγουδιοῦ, πού ὅμως δήλωνε παράλληλα, σέ κάθε εὐκαιρία, ὅτι τό πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ τραγουδιοῦ πηγάζει ἀπό τήν ἐπέλαση τῶν ξένων πολιτιστικῶν προτύπων, ὅτι ὑπάρχει ἡ ἀναγκαιότητα γιά μιά ἐπιστροφή στίς ρίζες κλπ.

Μποροῦμε νά ποῦμε, χωρίς νά ἀπλουστεύουμε ὑπερβολικά τά πράγματα, ὅτι κατά τήν πρώτη μεταπολιτευτική φάση, ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς τάσης «ἐπιστροφή στίς ρίζες» ἦταν ὁ Γιάννης Μαρκόπουλος, ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ ρητά πολιτικοποιημένου τραγουδιοῦ ἦταν ὁ Μίκης Θεοδωράκης καί ὁ βασικός ἐκπρόσωπος τοῦ τραγουδιοῦ πού κυρίως ἀσκούσε κοινωνική κριτική, ἦταν ὁ Διονύσης Σαββόπουλος.

Αὐτό πού δίνει ιδιαίτερη σημασία στίς τρεῖς ἰδεολογικοπολιτικές τάσεις τῆς «ἀριστερῆς μουσικῆς σκηπῆς», εἶναι ἀκριβῶς τό γεγονός ὅτι αὐτές δεν κατέγραψαν ἀπλά τίς ἀπόψεις ἡ τήν ἰδεολογία κάποιων καλλιτεχνῶν. Ἀντίθετα ἀντανάκλωσαν καί ἐκφράσαν κάποιες μαζικές πρακτικές, ἀπόψεις καί ἰδεολογίες, μέσα στήν Ἀριστερά, ἀλλά καί πέρα ἀπ' αὐτήν. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό ἄμεσα πολιτικοποιημένο τραγούδι ἀτνεοῖ καί ὑποχωρεῖ λίγα χρόνια μετά τή μεταπολίτευση,

καθῶς ἀκριβῶς ἀτνεοῖ καί ὑποχωρεῖ ἡ ὑπερπολιτικοποίηση τῆς πρώτης περιόδου. Ἐξ ἄλλου, ὁ Σαββόπουλος θά βγάλεῖ στόν ἀέρα τόν Κοεμτζή τό 1979, δηλαδή ἔξι ὀλόκληρα χρόνια μετά τή μοιραία παραγγελιά, σέ μιά συγκυρία ὅπου μιά μεγάλη μερίδα τῆς «ἀνένταχτης», τῆς «ἀνανεωτικῆς» καί τῆς ἐξωκοινοβουλευτικῆς Ἀριστερᾶς ἀναδεικνυε μέ τήν πρακτική τῆς τά ζητήματα πού σχετίζονται μέ τό κοινωνικό περιθώριο καί τίς κοινωνικές μειονότητες. (Τήν ἴδια ἐποχή γυρίζεται καί τό ἔργο γιά τόν Κοεμτζή, ἐκδίδεται τό βιβλίο τῆς Μπέττυ κλπ).

Ἡ πολιτικοἰδεολογική συγκυρία λοιπόν, κυρίως μέσα στήν Ἀριστερά καθορίζει, σέ μεγάλο βαθμό, τόσο τή δυναμική, ὅσο καί τίς σχέσεις ἀνάμεσα στίς τρεῖς τάσεις στήν «ἀριστερή μουσική σκηπῆ».

Ποιό εἶναι λοιπόν τό ἰδεολογικό καί πολιτικό ὑπόδαφος πάνω στό ὁποῖο ἀναπτύχθηκαν οἱ διαφορετικές τάσεις τῆς «ἀριστερῆς μουσικῆς σκηπῆς»;

Ἄν τό ἄμεσα πολιτικοποιημένο τραγούδι ἐκφράζε τήν ἀριστερή ὑπερπολιτικοποίηση τῆς πρώτης μεταπολιτευτικῆς φάσης, ἡ «ἐπιστροφή στίς ρίζες» ἐκφράζει κάποιες πολὺ πιό μόνιμες καί σταθερές ἰδεολογικές σχέσεις. Πρόκειται γιά τήν «ἐθνική-ἀνεξαρτησιακή» ἰδεολογία πού εἶναι κυρίαρχη μέσα στήν Ἀριστερά. Τήν ἰδεολογία πού θεωρεῖ ὅτι ἡ ιστορική ἐξέλιξη προκύπτει ἀπό τή σύγκρουση τοῦ ἔθνους μέ τούς ξένους, τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων μέ τίς ἀντεθνικές δυνάμεις, τῶν δυνάμεων τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας μέ τίς δυνάμεις τῆς ἐξάρτησης.

Εἶχαμε στό παρελθόν τήν εὐκαιρία (1) νά δεῖξουμε πῶς τό ἰδεολογικό αὐτό σχῆμα ἀποκρῦβει τήν πάλη τῶν τάξεων καί ἐπιτρέπει στήν ἀρχουσα ἀστική ἰδεολογία νά διεισδύσει καί νά κυριαρχήσει μέσα στήν Ἀριστερά.

Στό χώρο τῆς τέχνης ἡ ἰδεολογία αὐτή προβάλλει μιά ἀντίληψη γιά κάποιον ἐθνικό πολιτισμό πού ἀντιπαρτίθεται ἀπόλυτα πρὸς τή Δύση καί πρὸς κάθε τι τό «ξενόφερτο». Τό ἔθνος, ὁ ἑλληνισμός, ἡ ρωμιούση, εἶναι ἕνας κλειστός ὁμογενῆς

χώρος χωρίς ἑσωτερικές ἀντιφάσεις πού ἀπεγνωσμένα ἐπιδιώκει νά ἀκολουθήσει τή «συνέχεια» καί τήν «ἀγωνία» τῆς «ρίζας» του. Τά «ξένα πρότυπα» ἀλλοτριῶνουν ὅμως αὐτό τό ὁμογενές (καί στό βάθος ἀμόλυτο) «ἔμεις» πού εἶναι τό ἔθνος. Γι' αὐτό πρέπει νά προστρέξουμε στίς «ρίζες» γιά νά βροῦμε αὐτό τό «ἔμεις» πρὶν ἀλλοτριωθεῖ, γιά νά βροῦμε τήν ἐθνική μας ταυτότητα στήν ἐθνική κληρονομία.

Στό ἐπίπεδο τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς ὁ Δ. Σαββόπουλος ἔχει νά μᾶς προσφέρει τά πιό ριζοσπαστικά στοιχεῖα κριτικῆς πρὸς τήν ἰδεολογική αὐτή στάση τῆς «ρίζας». Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κ. Β. Δημητρίου. «Κάπως ἔτσι βλέπω τή σχέση τοῦ Σαββόπουλου μέ τήν πολιτική. Καθόλου μᾶ καθόλου ἄμεση. Πρῶτα ὁ Σαββόπουλος εἶναι μουσικός. Τραγουδοῦ αὐτό πού νιώθει κι ἔτσι φτάνει νά ἀποχτήσει μιά βαθιά πολιτική λειτουργία, τελειῶς διαφορετική ἀπό τήν ἐπιφανειακή ἀναφορά σέ κόμματα καί πολιτικές. Γίνεται ὁ ἐκφραστής μιᾶς κατηγορίας ἀριστερῶν διανοουμένων πού περιθωριοποιούνται... Μιά τέτοια θετική στάση ἀπέναντι στήν τέχνη δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει χωρίς μιά καταλυτική κριτική ἀπέναντι σέ κάθε ὑποβάθμιση τῆς σέ ἰδεολογικό ἐργαλεῖο. Ἔτσι ἡ σκηπῆ στό σκηπικό τοῦ Εὐριπίδη μετατρέπεται αὐθόρμητα σχεδόν σέ ἀνελέτη κοροϊδία κάθε κατεστημένου ρομαντισμοῦ... Πραγματικά αὐτό πού στόν καιρὸ του ἦταν κραυγή ἀγωνίας καί ξεχείλιση λυρισμοῦ, μέ τήν ἐνταξή του σέ μιά ἰδεολογική λειτουργία ἀναξιοπαθούς ἑλληνολόγου Ἀριστερᾶς ξέφτισε τόσο πού φέρνει γέλια. Νάσαι καλά ὁ Σαββόπουλος πού μᾶς τό ἔδειξε πέρα ἀπό κάθε ἀμφιβολία».

Σήμερα ὅμως τά πράγματα μοιάζουν νά ἔχουν ξεφινικά ἀλλάξει. Ἡ ἀντιπαλότητα πού μόλις περιγράψαμε, ἀκόμη οἱ διακριτές πολιτικές στάσεις τῆς πρώτης περιόδου, ὅλα αὐτά, ὅσο κι ἂν ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, μοιάζουν νά διαχέονται «σέ μιά νέα ποιότητα». Καί σάν κύριο χαρακτηριστικό τῆς συγκυρίας προβάλλει μιά ἰδιότυπη ἰδεολογική σύγκλιση.

Ὁ Μαρκόπουλος λοιπόν, στίς «Σειρήνες» πού παρουσίασε πέρα στό Ἡρώδειο, ἐξιστορεῖ τήν ἀντίσταση τῆς ρωμιούσης στίς μεγάλες ξένες κουλτοῦρες ἀντιπαρτίθοντας τό βυζαντινὸ μέλος στήν εὐρωπαϊκή μουσική.

Ὁ Θεοδωράκης μελοποιεῖ τήν Ὁρθόδοξη λειτουργία καί καλεῖ τόν κόσμο στήν ἐκκλησία, ἐπειδὴ «ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι τό λίκνο τοῦ ἔθνους».

Κι ὁ Σαββόπουλος, σ' ἕνα τραγούδι πού ἐκφράζει ἀπόλυτα τή σημερινή του στάση πρὸς τα πράγματα, δήλωνε πῶς «εἶτε μέ τίς ἀρχαιότητες, εἶτε μέ Ὁρθοδοξία, τῶν Ἑλλήνων οἱ κοινότητες φτιάχνουν ἄλλον γαλαξία».

Πρόκειται καί πάλι γιά τά ἀποτελέσματα πού προκύπτουν ἀπό κάποιες πολὺ εὐρύτερες διεργασίες. Ἀπό κάποιες διεργασίες δηλαδή, πού ἐπεκτείνονται πολὺ πέρα ἀπό τούς τρεῖς μουσικούς καί ἀφοροῦν τῆ γενικότερη ἰδεολογική συγκυρία. Τό χαρακτηριστικὸ αὐτῶν τῶν μετασχηματισμῶν στό χώρο τῆς ἰδεολογίας θά προσπαθήσουμε νά περιγράψουμε στά ἐπόμενα. (Γιά ὅσα θά ἀκολουθήσουν βλ. καί [3]).

2. Μετασχηματισμός πρῶτος: Οἱ ρίζες εἶναι ὀρθόδοξες

Ἡ σημερινή ἰδεολογική συγκυρία χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἐπιστροφή μιᾶς ἰδιότυπης ἀνορθολογικῆς ἐκδοχῆς τῆς ἰδεολογίας τοῦ «ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» (βλ. καί [3]). Ἡ ἐκδοχή αὐτή ἐντάσσεται στό γενικό ἰδεολογικό σχῆμα: «ἐλληνικό ἐνάντια στο ξένο», ἀλλά ἀνακαλύπτει τήν οὐσία τῆς ἑλληνικότητας, τῆς «ρωμιούσης», στήν ἐλληνική θρησκευτική ἰδιαιτερότητα, στήν Ὁρθόδοξη Πίστη. Ἡ Ὁρθοδοξία «λένε» ἐξασφαλίζει τήν ἀρραγή ἐθνική φυσιογνωμία ἀπέναντι σέ κάθε ἐπιβουλή.

Οἱ ρίζες λοιπόν εἶναι ὀρθόδοξες. Ἄρα ξεκινοῦν ἀπό τό Βυζάντιο. Γιατί στό Βυζάντιο, ἡ Ὁρθοδοξία ἦταν τό κυρίαρχο κρατικό δόγμα πού διασφάλιζε τή συνοχή τῆς Αὐ-

τοκρατορίας απέναντι στους άλλο-
θρησκους, τους «αίρετικούς» και
τους «αμαρτωλούς». Αυτή η έλλη-
νοχριστιανική καθαρότητα -συνεχι-
ζουν- διατηρήθηκε όσο δέν υπήρ-
χαν δυτικές επιδράσεις, «σέ μέρη
αυτόνομα μέσα στην Τουρκοκρα-
τία».

Από τους πρώτους άριστερους
πού διδάξαν τό νέο χριστιανοεθ-
νικιστικό δόγμα ήταν, στό χώρο τής
τέχνης, ο Γιάννης Μαρκόπουλος
και ο Μάνος Κατράκης. Από τά
πολιτικά στελέχη «πρωτοπόροι» ή-
ταν ο Κωστής Μοσκόφ του ΚΚΕ
και ο Κώστας Ζουράρις του ΚΚΕ-
(έσ). Ακολούθησε μέ τρόπο έντυ-
πωσιακό ο Θεοδωράκης.

3. Μετασχηματισμός δεύτερος: Κρίση τής αναπτυξιακής ιδεολογίας, ένδυνάμωση του έθνικισμού. (Ο έθνικισμός τρέφει τίς ρίζες).

Η επιστροφή τής ιδεολογίας του
«έλληνοχριστιανικού πολιτισμού»
καθορίστηκε από δύο παράγοντες
πού συνδέονται άμεσα μέ τήν οικο-
νομική και κοινωνική κρίση.

Πρόκειται κατ' άρχήν γιά τήν κρί-
ση τής κυρίαρχης έκδοχής τής άρ-
χουσας ιδεολογίας, του θετικισμού.

Ο θετικισμός, πού κυριαρχεί σήμε-
ρα ακόμα και μέσα στην Άριστερά,
επαγγέλλεται τήν οικονομική ανά-
πτυξη και εύμετρια και υπόσχεται
μιά κοινωνική αξιοκρατία, πού θα
στηρίζεται σέ μιά λογική ιεραρχία
άρμοδιοτήτων και μόρφωσης. Πρό-
τυπό του είναι ο «σκεπτόμενος-δη-
μοκρατικός πολίτης». Παρότι εξα-
κολουθεί νά κυριαρχεί, ο θετικι-
σμός δοκιμάζεται σήμερα και χάνει
τήν πειθώ του, καθώς οι επαγγελμα-
τες πού διαρκώς διαψεύδονται από τή
στασιμότητα και τήν ανεργία.

Ο δεύτερος παράγοντας πού ύ-
παγόρευσε τήν επιστροφή του «έλλη-
νοχριστιανικού πολιτισμού» είναι
ή ένισχυση τής άστικής έθνικιστι-
κής ιδεολογίας από τό χώρο τής
Δεξιάς μέχρι τό χώρο τής κομμουνι-
στικής Άριστεράς.

Η ένισχυση του έθνικισμού δέν
άφορά φυσικά μόνο τή θετικιστική
έκδοχή του, τήν κυρίαρχη έκδοχή
τής έθνικιστικής όμοφυχίας και των έ-
θνικών κινδύνων. Έτσι καθώς τά

αναπτυξιακά ιδεώδη και ο θετικι-
σμός -πού ιστορικά συνδέεται μέ
τίς «άρχαιότητες»- νοσεί, ο έθνικι-
σμός ανακαλύπτει μιά εφεδρική
«κιβωτό», τήν Όρθοδοξία. Μπορεί
λοιπόν νά ένσωματώνει άποτελε-
σματικά ακόμα και κάποιες πολιτι-
κές στάσεις πού στό παρελθόν άν-
τισταύωνταν στίς αντίξενικές ά-
πλουστεύσεις και στην ιδεολογία
του σκεπτόμενου εργατικού πολίτη
πού θα ξελασπώσει τό έθνος. Ο
Σαββόπουλος είναι ίσως ή πιό χα-
ρακτηριστική περίπτωση. Μέ τό
γνωστό αισθητήριό του θα διευκρι-
νισει λοιπόν σέ μιά συνέντευξη: « Η
ανατολική (είκόνα τής Ελλάδας, Γ.
Μ.) άποσιωπήθηκε, κι αυτό δέ μάς
συμφέρει έθνικά. Διαλύει τόν ψυχι-
σμό μας, τήν έθνική όμοφυχία». (Έλευθεροτυπία 11-4-83).

4. Μετασχηματισμός τρίτος: Ο χριστιανοεθνικισμός συμφιλιώνει τους Έλληνες

Όταν στό παρελθόν οι διανοού-
μενοι και οι καλλιτέχνες τής παρα-
δοσιακής Άριστεράς μάς καλούσαν
νά επιστρέψουμε στίς ρίζες, νά έξο-
βελίσουμε τά ξένα πρότυπα κλπ.
άνεπλαθαν μιά αντίπαλότητα πρós
μιά -πραγματική ή φανταστική-, λι-
γο ένδιαφέρει- ίμπεριαλιστική ή δε-
ξιά κουλτούρα. Μπορούσαν έτσι
νά παραμένουν άριστεροί.

Αντίθετα όσοι θέλουν νά άντιπα-
ρατεθούν στη Δύση και στους ξέ-
νους από τή σκοπιά του νέου έλλη-
νοχριστιανικού πολιτισμού βρισκο-
νται, ήθελήμενα ή άθελήτα, στα
ίδια χαρακώματα μέ τους ιδεολό-
γους τής Δεξιάς. Η έθνική όμοφυ-
χία και συμφιλίωση ξεπερνάει τώρα
κάθε όριο.

Ο Σαββόπουλος θα μάς χρησι-
μεύσει και πάλι σαν παράδειγμα.

«Ζήτω ή Ελλάδα και κάθε τι
μοναχικό στόν κόσμο αυτό», θα
τραγουδήσει ο Σαββόπουλος. «Εί-
μεθα ολομόναχοι στόν κόσμο και
δέ συγγενεύουμε μέ κανένα λαό»,
θα έξηγήσει ο κύριος Στεφανάκης

από τή Νέα Δημοκρατία».

«Ο Έλληνισμός είναι μιά κληρο-
νομιά ζωής και μιά στάση ζωής
μέσα στην οικουμένη», θα μάς πει
ο θεολόγος Χρ. Γιανναράς, ένας
«έθνικόφρων έπιστήμων», σύμφω-
να μέ τήν «Έλεύθερη Όρα» (12-7-
82). «Τών Έλλήνων οι κοινότητες
φτιάχνουν άλλο γαλαξία», μάς έχει
ήδη τραγουδήσει ο Σαββόπουλος.

Αλλά ο Σαββόπουλος θα συνεχι-
σει: «Ζήτω ή Ελλάδα και κάθε τι
μοναχικό στόν κόσμο αυτό, Έλα-
σόνα - Λειβαδιά - Μελβούρη -
Μόναχο - Αλαμάνα και Γραβιά, Α-
μέρικα, Βελεστίνο, Άγιοι Σαράντα,
Έσκι-Σεχίχ (!!!Γ.Μ.), Κώστας, Κώ-
στας, Μανώλης... ή Ελλάδα πού
άντιστέκεται, ή Ελλάδα πού επιμέ-
νει, κι όποιος δέν καταλαβαίνει, δέν
ξέρει πού πατά και πού πηγαίνει».

Βέβαια, γιά τή μεγάλη αντίσταση,
αυτήν τής εργασίας απέναντι στό
κεφάλαιο δέ λέμε ούτε κουβέντα.
Αλλά εδώ δέν πρόκειται ούτε γιά
τήν αντίσταση τής Ελλάδας ενά-
ντια στην έξαρτηση, όπως τήν έννο-
εί ή Άριστερά. Πρόκειται γιά τόν
έλληνομό πού άντιστέκεται - λέει -
καθόσον συγκροτεί μιά μοναδική
και μοναχική στάση μέσα στην οι-
κουμένη. Η διακήρυξη του ιδρύμα-
τος Γουλανδρη-Χόρν, ιδρύματος
πού σκοπό έχει νά διερευνήσει και
νά ένισχύσει τόν νέο έλληνομό, μάς
έξηγει: «Πεποίθηση του Ίδρύματος
είναι ότι ή ιδιοπροσωπία του Νέου
Έλληνισμού είναι μοναδική και ίκα-
νή νά προσφέρει καιρίες άπαντή-
σεις στα έρωτήματα του σύγχρονου
άνθρώπου και του πολιτισμού. Εί-
ναι μοναδική, διότι αυτή τόν άνε-
γνώρισε τό συζητημένο και άναντι-
κατάστατο πρόσωπο ως θεμέλιο
του κοινοτικού βίου, άπορρίπτο-
ντας τόσο τήν τυραννία τής συνολο-
κρατίας όσο και τήν κατίχωση του
αύθαιρετου άτομου» (ΝΕΑ 25-10-
82, οι ύπογραμμισίες δικές μου).

Όμως γιά τό «άναντικατάστατο
πρόσωπο ως θεμέλιο του κοινοτι-
κού βίου» έχει νά μάς πει πολλά κι
ο Σαββόπουλος. «Έχεις δικιο -λέει
στην Σ. Άλεξανδροπούλου, Έλευ-
θεροτυπία 11-4-83- στην Ελλάδα
δέ λειτουργεί κοινωνικά μιά γενική
παιδεία, ένα σχολείο πού νά διατη-
ρεί, νά διδάσκει τό αίτημα τής διά-
σωσης του προσώπου... Ξέρεις γιά
ποιο λόγο δέν προχωρεί ο συνδικα-
λισμός στην Ελλάδα, πού είναι γιά
μένα στοιχείο θετικό... Θα θέλαμε
ένα συνδικαλισμό άλλωτίτικο, πού

νά μάς επιτρέπει νά βρούμε και νά
διατηρούμε τό πρόσωπό μας... Κι
όμως τίς ζήσαμε τίς κοινωνίες των
προσώπων στην Ελλάδα. Τίς ζήσα-
με, αλλά χάθηκαν μετά τή ναυμαχία
του Ναυαρίνου».

Όλα λοιπόν τά χαλάει ή νικηφό-
ρα έκβαση τής Έπανάστασης του
21. Τότε ο δυτικός πολιτισμός άλ-
λοτριώσε τήν έλληνοχριστιανική
κοινωνία των προσώπων. Από τότε
κινητήρια δύναμη τής ιστορίας, έ-
παψαν νά είναι τά πρόσωπα. Κρίμα.
Του Σαββόπουλου ή άγάπη, βλέπε-
τε, «έχει όνομα, έχει σώμα και θρη-
σκεία και παππού σέ μέρη αυτόνο-
μα μέσα στην Τουρκοκρατία». Τήν
επανάσταση όμως του 21, δέν τήν
έκαναν οι «αυτόνομοι» παππούδες,
αλλά οι άλλοι, οι σκλάβοι, αυτοί
δηλαδή πού βίωσαν τόν έθνικό και
κοινωνικό ζυγό και ζούσαν τίς ιδέες
του εύρωπαϊκού διαφωτισμού.

Τήν Κυριακή του Πάσχα, στίς
ένδεκα τό πρωί, ο Σαββόπουλος
μάς μίλησε από τό ραδιόφωνο τής
ΕΡΤ: «Έχουμε και μεις δικαίωμα
σ' αυτή τή γιορτή -μάς ειπε- πού
άλλωστε ποτέ δέ μάς τό αρνήθηκε
ή ίδια και ή γοητεία τής μάς άγγιξε
όταν είμαστε ακόμα και στην πιό
μαύρη ξενιτιά. Γι' αυτό, έστω άδέ-
ξια, έστω γεμάτος σκιές, μιά σπιθα-
μή μόλις πρόνος χάσω τόν άτομισμό
μου, ένα δευτερόλεπτο μόλις προ-
του γίνω γελοίος μέσ' στους προβο-
λεις αυτής τής άνοιξης, έκστομιζώ
επιτέλους και έν πλήρει συνειδησει
τούτες τίς λέξεις: Χριστός άνέστη
παλιοί μου φίλοι, Χριστός άνέστη
συμπatriώτες, Χριστός άνέστη ά-
δέρφια, αληθώς άνέστη πουλάκια
μου».

Ο φίλος μου ο Χάρης συνηθίζει
τόν τελευταίο καιρό νά τραγουδάει
ένα στίχο του Σαββόπουλου, παρα-
φράζοντάς τον. «Είμαι δεκαεξάρης.
σας γαμώ τήν πίστη σας!»

Γιάννης Μηλιός

1. Γ. Μαστραντωνη, Γ. Μηλιός: «Η θεωρία
τής Άριστεράς γιά τήν έξαρτηση του έλλη-
νικού καπιταλισμού». Όρια και συνέπειες»,
περιοδικό Θέσεις τ.2, Γενάρης 83.
2. Κ. Β. Δημητρίου: «Από τόν πολιτευτάκι
στόν Νίκο Κοεμτζή. (Ο Σαββόπουλος και
τό περιθώριο)». Αγώνας γιά τήν κομμουνι-
στική ανανέωση, τ.6, Μάιος 1979.
3. Γ. Μηλιός: «Η «φάρμα» των όρθολογι-
στών και ή κιβωτός τής ρωμισμένης» Θέ-
σεις 3, Απρίλης 1983.
4. Καθημερινή 13-6-82.
5. Χρ. Γιανναράς: «Η Νεοελληνική Ταυτό-
τητα» εκδ. Γρηγόρη 1978.

